

Alina Chyczewska

Kórnickie materiały do ikonografii mickiewiczowskiej

Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej 6, 428-435

1958

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ALINA CHYCZEWSKA

KÓRNICKIE MATERIAŁY DO IKONOGRAFII MICKIEWICZOWSKIEJ

Z okazji rocznicy śmierci Mickiewicza i zorganizowanej dla jej uczczenia wystawy dokonano w zbiorach kórnickich, obok wyboru druków i rękopisów, także przeglądu materiałów graficznych i muzealnych związanych z osobą poety i jego współczesnymi. Nie stanowią one co prawda tej miary rewelacji, jak mickiewiczowskie autografy w dziale bibliotecznym, niemniej zasługują na uwagę i wyliczenie; niektóre z nich po wojnie stały się mniej lub więcej rzadkie, inne jako oryginały jeszcze nigdzie nie reprodukowane domagają się również najszybszej publikacji. W zbiorze kórnickim znajdujemy portrety Mickiewicza (litografie, akwaforty, fotografie), ilustracje do jego dzieł, ryciny łączące się z jego kultem pośmiertnym w Polsce. Materiał ten wzbogaca się i rozszerza znacznie, gdy włączymy ryciny odtwarzające ówczesne Wilno, wydarzenia historyczne i polityczne, które towarzyszyły życiu artysty, portrety ludzi, z którymi stykał się w kraju i na wygnaniu, a którzy współtworzyli z nim oblicze tego czasu.

Przegląd materiału graficznego zaczynamy od portretów poety.

1. Najwcześniejszy z nich, biorąc pod uwagę datę powstania, to litografia *Adam Mickiewicz na Judahu skale* — „peint d'après nature par Wańkowicz — dessiné par le même“. Odzyskany niedawno¹ oryginalny portret, malowany przez Wańkowicza w 1828 r., jest szeroko znany i ogromnie popularny dzięki licznym reprodukcjom graficznym, wykonanym przez różnych artystów w kraju i za granicą (m. in. w Petersburgu).

2. Zbiór kórnicki posiada (w paru odbitkach) akwafortę B. Zaleskiego *Adam Mickiewicz według obrazu Wańkowicza z 1828 r.* Została ona wydana przez Beilleta w Paryżu w 1868 r., jak podaje Władysław Mickiewicz^{1a}.

3. Do wcześniejszego okresu odnosi się inna akwaforta B. Zaleskiego, *Adam Mickiewicz według rysunku robionego w Wilnie około 1823 r.*

¹ Vide katalog *Wystawy dzieł sztuki zabezpieczonych przez ZSRR. Warszawa, Gdańsk, Poznań, Szczecin*. Wyd. Sztuka, Warszawa 1956, s. 19.

^{1a} [Władysław Mickiewicz] „Opis bibliograficzny wydań dzieł Adama Mickiewicza“, Paryż 1870, s. 44.

(il. 36). Młodzięczy poeta ukazany tu jest w popiersiu na tle zakratowanego okna i ściany, na której widnieje pamiętny napis z *Dziadów*: „D. O. M. Gustavus obiit...“ Głowa jest mocno wyidealizowana i mało indywidualna. Nie najlepsza to praca Zaleskiego, a prawdopodobnie i oryginał (Wańkowicza?) nie odznaczał się zbyt wysokimi walorami i z tego powodu, nie tylko ze względów cenzuralnych, nie uzyskał szerszego rozpowszechnienia.

4. Do mniej znanych również podobizn Mickiewicza należy rycina wykonana przez paryskiego malarza i litografa, Emila Lassalle (1813—1871), w 1841 r. (Lit. „*Coulon et C.*“). Przedstawia ona Mickiewicza w okresie jego zajęć profesorskich w Collège de France (il. 37).

5. Malowała także poetę jego szwagierka, Zofia Szymanowska, zapewne po 1850 r. Posiadamy dobrą litografię wykonaną według tego portretu przez Władysława Walkiewicza.

6—7. Znany dagerotyp Mickiewicza z 1844 r., powtarzany był i przetwarzany potem wielokrotnie. Opierają się na nim m. in. akwaforta B. Zaleskiego (wyd. Beillet w Paryżu) wykonana w 1868 r.² oraz rysunek A. Grottgera z 1867 r., którego fotografię współczesną posiadamy w zbiorach.

8. Znacznie mniej znany, a równie piękny jest inny dagerotyp pochodzący z lat czterdziestych, który przedstawia artystę z profilu. W zbiorach kórnickich znajduje się fotograficzna reprodukcja tego dagerotypu; nosi ona na odwrociu pieczętkę fotografa Adama Druchlińskiego w Paryżu. Według tego dagerotypu czy fotografii Franciszek Tępa wykonał w r. 1856 znany portret Adama Mickiewicza.

9. I wreszcie ostatnia fotografia poety, sporządzona przez Szwecera w 1853 r., przedstawia Mickiewicza w pozie siedzącej z laską w rękę, w ujęciu po kolana. W Kórniku znajduje się jeden z jej niewątpliwych oryginałów, uwierzytelniony ręcznie wykaligrafowanym podpisem właściciela firmy, a ponadto dwie wzorujące się na tej fotografii litografie:

10—11. Jedna z nich, dziś b. rzadka, wykonana przez Juliana Mackiewicza w 1858 r.³, druga przez nieznanego autora.

Kolekcję portretów Mickiewicza w Kórniku uzupełniają dwie paryskie akwaforty B. Zaleskiego:

12. Rycina *Adam Mickiewicz 26 Novembre 1855 d'après le médaillon d'Auguste Prévault* wskazuje niedwuznacznie na swój pierwowzór. Powstała po r. 1867⁴.

13. Druga rycina, prawdopodobnie z tegoż czasu, jest dziełem naj-

² *Op. cit.*, s. 46.

³ *Op. cit.*, s. 45.

⁴ *Op. cit.*, s. 46.

bardziej oryginalnym i wartościowym w tej serii portretów mickiewiczowskich Zaleskiego (il. 38). Zwrócone 3/4 w lewo popiersie poety, wzorujące się również na dagerotypie z 1844 r., ujęte jest w delikatną ramkę z łodyg roślinnych, przeplatanych cierniami. W rogach oplecione tymiż łodygami 4 miniaturowe precyzyjnie wykonane widoki: „Nowogródek“, „Dom rodzinny“, „Wilno“ i „Montmorency“.

14. Wielkiego poetę ujrzymy jeszcze na łożu śmierci: Staloryt A. Oleszczyńskiego, oparty na pośmiertnej fotografii z Konstantynopola, *Adam Mickiewicz przed złożeniem do trumny*, wykonany został według świadectwa syna poety w 1859 r.⁵

Spośród portretów osób współczesnych Mickiewiczowi wymieńmy przede wszystkim podobizny jego profesorów uniwersyteckich, a więc:

15—16. Dwie litografie J. Oziębłowskiego według rysunków własnych — *Jan Śniadecki i Jędrzej Śniadecki* (lit. ręcznie barwiona).

17. Akwaforta M. Jaroczyńskiego *J. Lelewel*, wykonana w Poznaniu 1861 r. (il. 39).

18. Staloryt A. Oleszczyńskiego *S. B. Jundziłł*.

19. Miedzioryt M. Podolińskiego według rys. Rustema, *Gottfryd Ernest Groddeck* z 1821 r. (il. 17).

20—22. Adam Jerzy Czartoryski, w czasach Mickiewicza kurator okręgu wileńskiego, reprezentowany jest bardzo bogato. Zamieszczona na wystawie litografia J. Sonntaga *Adam Jerzy Czartoryski* (il. 20), wykonana według portretu W. K. Stattlera, należy do mniej znanych jego podobizn.

W zbiorach kórnickich oprócz szeregu portretów graficznych znajduje się ponadto w trzech replikach portret księcia kuratora, już jako starca, pędzla Leona Kaplińskiego (60,5×50 cm) oraz popiersie z brązu dłuta Klemensa Boryczewskiego (wys. 67 cm).

Portrety poetów współczesnych Mickiewiczowi są dość liczne. Najbogaciej bodaj w zbiorach kórnickich reprezentowany jest jego przyjaciel i autor wspomnień o nim z okresu pisania *Pana Tadeusza*, *Bohdan Zaleski*.

23—26. Najcenniejszy z portretów Zaleskiego — to rysunek węglem Leona Kaplińskiego (42×32 cm; il. 40). Portret litograficzny został wykonany przez Lemerciera w 1844 r. według rysunku Tony Touillon, który portretował także Mickiewicza. Portret Zaleskiego, wykonany w drzeworycie przez Styffiego, i fotografia artysty z lat starszych dopełniają całości.

27. Portret J. Słowackiego posiadamy tylko jeden: staloryt J. Hopwooda według rysunku J. Kurowskiego z 1838 r.

28—29. Dwa portrety Z. Krasińskiego różnią się techniką i wyrazem:

⁵ *Op. cit.*, s. 45.

staloryt J. M. Eve z 1851 r. według portretu Ary Scheffera, wykonanego w Paryżu w 1850 r., stylizuje poetę w duchu wybitnie romantycznym; mało znany rysunek węglem Marcelego Krajewskiego, wykonany również w Paryżu w 1867 r. (91×71 cm), jest realistycznie rzeczowy (il. 41).

Muzeum Kórnickie posiada 2 portrety Niemcewicza:

30—31. Jeden z nich jest repliką, a może kopią niedawno rewindykowanego portretu pędzla Antoniego Brodowskiego (48,5×39,5 cm; il. 42) ⁶, drugi to interesujący dzięki swemu dokumentarnemu nieomal realizmowi szkic piórkiem Józefa Kurowskiego: *Niemcewicz czytający gazety* (22,5×17 cm, il. 14).

32. Portret Seweryna Goszczyńskiego posiada zbiór kórnicki w postaci akwaforty K. W. Kielisińskiego.

33. Portret Maurycego Mochnackiego w stalorycie A. Oleszczyńskiego (il. 43).

34. Z bliskich Mickiewiczowi artystów wspomnieć jeszcze wypada o Orłowskim. Akwaforta J. F. Piwarskiego *Aleksander Orłowski* wykonana została według autoportretu artysty w Warszawie w 1847 r. dla *Słownika malarzów polskich* Rastawieckiego — i stąd znana szeroko.

35. Duża część podobizn emigrantów polskich bliskich czy znanych Mickiewiczowi pochodzi z serii wydanych przez J. Straszewicza litografii: „*Les Polonais et Polonaises de la revolution du 29 Novembre 1830*“, wykonanych w latach 1832—1836 przez Zakł. Litograf. Villaina w Paryżu, przeważnie według rysunków artystów obcych. Odnajdujemy tu m. in. portrety J. Niemcewicza, T. Zana, K. Różyckiego, E. Platera, F. Szemiota, F. Wołowskiego, W. Zwierkowskiego, N. Olizara, J. Kaszyca, L. Platera, współzałożyciela Muzeum w Rapperswilu.

36—41. Portrety gen. Władysława Zamoyskiego, siostrzeńca, a jednocześnie doradcy i powiernika ks. Adama Czartoryskiego na emigracji, są liczne w Kórniku. Był on przecież ojcem ostatniego właściciela tej posiadłości.

Akwarela (44,5×35 cm) sygn. „Laura de Lermant“ (?), której autorki dotychczas nie zidentyfikowano, to portret najwcześniejszy (il. 21). Portret ol. pędzla W. K. Stattlera z 1832 r. (93×68 cm) jest tematem osobnego artykułu w niniejszym zeszycie (il. 18). Ponadto posiadamy reprezentacyjny portret ol. pędzla L. Kaplińskiego (132×98 cm) i popiersie brązowe dłuta Klemensa Boryczewskiego (wys. 76 cm). Uzupełniają kolekcję portrety graficzne i fotografie.

42. Oryginalna fotografia Niedźwieckiego, będąca dziś na pewno rzadkością, znajduje się także na wystawie (il. 7).

⁶ Vide Katalog Wystawy dzieł sztuki zabezpieczony przez ZSRR, s. 11.

43—48. Podobizny Klaudyny Potockiej układają się w cykl dość pełny. Miniatura na papierze, którą wykonał francuski malarz Bordes w 1822 r., przedstawia Klaudynę Potocką pięknie uśmiechniętą w empirowym uczesaniu i sukni białej muslinowej, przepasanej wysoko, z haftami o motywach palmet, rozet i meandrów. Również w całym blasku młodości i urody ukazuje Klaudynę litografia barwna nieznanego autora, pochodząca prawdopodobnie z 1830 r., jak wskazywałyby strój, a zwłaszcza szerokie bufiaste rękawy (il. 44). Litografia z albumu Straszewicza i 2 litografie nieznanymi autorami pochodzą z lat późniejszych. Rysunek kredką J. Kurowskiego przedstawia Klaudynę Potocką na łożu śmierci (25×32 cm; il. 45). Całości dopełnia szereg fotografii portretów Potockiej znajdujących się w innych zbiorach.

49—51. Biblioteka Kórnicka posiada kilka litografowanych portretów członków rodziny Mickiewicza: żony jego Celiny, córek Marii i Heleny (nieznanymi autorami).

52. Litografia W. Dümlera przedstawia portret szwagierki poety, Zofii z Szymanowskich Lenartowiczowej.

53. Rycina I. Wróblewskiego *Władysław Mickiewicz* (akwaf. z akwafortą) ukazuje syna poety już jako starca (il. 46).

54—55. Zamieszczone na wystawie oryginalne fotografie Marii z Mickiewiczów Goreckiej i Józefa Mickiewicza (obie są własnością prof. T. Grabowskiego) pochodzą również z późniejszych lat ich życia (il. 47).

56—57. Z pobytem Adama Mickiewicza w Turcji wiąże się miedzioryt wykonany według rysunku Karoliny Czajkowskiej *Powrót z polowania*, przedstawiający Mickiewicza, Czajkowskiego i W. Czartoryskiego w otoczeniu obozu wojskowego, oraz staloryt A. Oleszczyńskiego *Sadyk Pasza-Michał Czajkowski*.

W kórnickich materiałach do ikonografii mickiewiczowskiej w wyraźniejsze całości grupują się nadto ryciny związane z wileńszczyzną oraz z powstaniem 1831 r.

58. „Kraj lat dziecinnych“ poety ukazuje skromny albumik *Widoki stron rodzinnych Adama Mickiewicza*, Warszawa 1900. Zebrał je i opublikował w postaci 22 fotochemigraficznych reprodukcji Teofil Eugeniusz Boretti. Odnajdujemy tu miejscowości znane z biografii i poezji Mickiewicza, tak jak wyglądały one w 45 lat po jego śmierci.

59. Wilno tamtych czasów utrwaliły liczne ryciny. Do najbardziej interesujących należy wydana w 1837 r. przez wileński zakład litograficzny J. Oziębłowskiego teka: *Przypomnienie Wilna litografowane przez Bachmatowicza*. Zawiera ona pełne życia notatki z ulic i wewnątrz domów, ukazujące charakterystyczne typy ludzi wszelkich warstw społecznych, sceny rodzajowe i zwykły ruch uliczny ówczesnego miasta. Biblioteka Kórnicka posiada 8 kart tej pysznej kroniki życia codziennego Wilna (il. 48 i 49).

60. Bardziej reprezentacyjne i odświeżone jest Wilno w litografiach Przybylskiego, wykonanych według rysunków K. Raczyńskiego. Są to szerokie panoramiczne widoki miasta, ujęte z różnych punktów: „Widok miasta Wilna z przedmieścia Popław“, „Widok miasta Wilna z ogrodu zwanego Tivoli“, „Widok Zamkowej Góry w Wilnie“, „Widok Ogrodu Botanicznego Cessarskiego Uniwersytetu Wileńskiego“ i inne (il. 50 i 51).

61. Vilniana kórnickie uzupełnia 17 litografii z wydanej przez J. Oziębłowskiego serii *Widoki miasta Wilna i jego okolic* (pierwszy poszyt ukazał się w 1843 r.). Skromne, naiwne w rysunku ryciny, dzieła samego Oziębłowskiego, tchną romantycznym wdziękiem prowincjonalnych sztambuchów (il. 52).

62. Mniejszym wdziękiem, ale za to wyraźniejszym realizmem odznaczają się „swojskie“ typy wileńszczyzny, litografowane również przez Oziębłowskiego według cudzych tym razem rysunków (sygnowanych „K. 1839“): *Księgarz*, *Tandeciarz*, *Wieśniak* i parę scen rodzajowych.

Znajdujące się w Kórniku ryciny związane z powstaniem listopadowym, w większości dzieła obcych artystów, powstały z inicjatywy ówczesnej emigracji polskiej; w dużym jednak stopniu są one wyrazem szczerego współczucia, jakim szerokie masy narodów Europy darzyły sprawę polską.

63—66. Dwie litografie T. Viviera według rysunku J. Lewickiego, ukazują walkę: *Bitwa pod Grochowem* (il. 53), i chwilowe zwycięstwo: *Wielka Sobota 1831 r.* (il. 54). Dwie następne to już obrazy klęski: Schillingera *Die Abführung der Kinder aus Warschau 1831 r.* i Villaina według rys. V. Adama *Sowiński*. (Z wydawnictwa emigracyjnego *Souvenirs de la Pologne*, Paris 1833).

67—68. Po upadku powstania świadectwem wypadków na granicy pruskiej są dwie litografie wydane przez Zakł. Lit. Villaina z inicjatywy J. Straszewicza, *Massacre des Polonais a Fischau* Laure'a według rys. Raffeta oraz *Massacre des Polonais a Elbing* Villaina według rys. Bellange'a, 1832 r. (il. 55). Przez Wielkopolskę przeciągają teraz masy Polaków, żołnierzy i cywilnych, udających się na emigrację. Ludność Niemiec, Belgii, Francji wita ich z serdecznym współczuciem, entuzjastycznie nastawiona wobec reprezentowanych przez Polaków ideałów narodowych i wolnościowych.

69—79. Cztery litografie ze zbiorów kórnickich obrazujące to serdeczne powitanie wygnańców wykonali także artyści obcy: litograf Burggraaff w Brukseli według rysunków swego rodaka, Jana Chrzyciela Madou (il. 56—59).

73. Litografia Bäseler (wyd. przez W. Kurnatowskiego) *Rynek i ratusz w Poznaniu* oraz reprodukcje kilku najpiękniejszych dworów wielkopolskich, które gościły niegdyś Mickiewicza, zamykają cykl rycin wiążących się z tym okresem życia poety i z jego ostatnim pobytem w kraju.

Przyczynkiem do zagadnienia pośmiertnego kultu Mickiewicza jest kilka rycin i fotografii ukazujących pomniki, bądź projekty pomników poety. Wśród dzieł zrealizowanych najwcześniejszy był pomnik poznański, wykonany przez Władysława Oleszczyńskiego. Odtwarzają go dwie ryciny:

74—75. Skromny drzeworyt nieznanego artysty i staloryt wykonany przez Gilguin i Dupain w Paryżu (il. 60).

Projekty pomników nie zrealizowanych posiadamy w dwóch reprodukcjach fotograficznych. Są to:

76—77. Fotografia projektu na pomnik Mickiewicza, wykonanego przez Matejkę, oraz fotografia projektu z 1898 r. Brandysa, który sięga do pomysłu artystycznego M. Wańkowicza, przedstawiając Mickiewicza „na Judahu skale“.

78. Litografowana ulotka *Przewiezenie zwłok Mickiewicza do Krakowa w r. 1890* zawiera profil Mickiewicza wzorujący się na portrecie Tepy.

79. Mocną wymowę społeczną i polityczną posiada fotografia manifestacji patriotycznej przy pomniku Mickiewicza w Warszawie w 1905 r.

80—98. Spośród króńckich ilustracji do dzieł Mickiewicza wymieńmy te, które ukazały się również poza wydaniem książkowym.

Większy cykl stanowią miedzioryty S. Łukomskiego, wykonane według rysunków A. Zalewskiego w latach 1856—1858, a wydane przez J. K. Żupańskiego w Poznaniu. Jest to mianowicie 5 ilustracji do *Pani Twardowskiej* (il. 61), 5 ilustracji do *Grażyny* i 9 il. do *Konrada Wallenroda* (il. 62). Akademickie, mało indywidualne, o poprawnym rysunku kompozycje, zaludnione nieraz tłumem postaci, dają na ogół blade odbicie ilustrowanego tekstu. Na każdej karcie zamieszczono u dołu odpowiedni fragment tekstu utworu. Ilustracje do *Pani Twardowskiej* ujęte są w ramki o motywach gotyckich lub ozdobione groteskowymi postaciami ludzi i zwierząt, będące nieraz dalekim echem obramień rękopisów krakowskich z przełomu XV/XVI w.

99. Ilustrację do *Pani Twardowskiej* stanowi ponadto akwaforta A. L. Moliniego, nie najlepsza kompozycyjnie, ale za to pełna werwy i dowcipu (il. 63).

100. *Dziewica moru*, drzeworyt nieznanego autora, silnie podkreśla romantyczny element w *Konradzie Wallenrodzie*.

101. Pod wpływem *Sonetów Krymskich* powstała rycina, nie będąca w ścisłym znaczeniu ilustracją: *Ajudah w Krymie od strony zachodniej* — drzeworyt E. Gorazdowskiego według Andriollego (nakł. i druk J. Ungera).

102. Ilustracja „Rady“ z VII. ks. *Pana Tadeusza* wykonana została przez Walerego Eliasza w 1868 r. (akw. 26,5×22 cm). Miniatorska nieomal precyzja w rysunku i kładzeniu barwy odbiera tej pracy charakter techniki akwarelowej (il. 64)⁷.

---

⁷ Materiały kórnickie wykazują, jeśli chodzi o ikonografię mickiewiczowską, spore luki. Wypełniono je na wystawie reprodukcjami i fotokopiami.

W trakcie druku niniejszego zeszytu zakupiono do zbiorów kórnickich drzeworyt E. Kuczyńskiego *Ilustracja do Sonetów Krymskich* i akwatintę J. Hoppena *To lubię*.